

**Konferencija *O otvorenom pristupu javnim informacijama
i zaštiti privatnosti podataka***
Zagreb, 17.-18. lipnja 2008.

U Hrvatskom državnom arhivu održana je 17. i 18. lipnja 2008. godine Konferencija *O otvorenom pristupu javnim informacijama i zaštiti privatnosti podataka* u zajedničkoj organizaciji Hrvatskog državnog arhiva i Nacionalnog arhiva Nizozemske kojoj je predsjedao prof. dr. F. C. J. (Eric) Ketelaar, profesor arhivistike na Sveučilištu u Amsterdamu. Konferencija je zapravo dio projekta MATRA koji se bavi administrativnom i upravnom reformom u hrvatskoj arhivskoj službi, a financira ga Europska unija.

Moglo bi se reći da se ova konferencija slobodno mogla nazvati i »Između struke i politike« u trokutu Nizozemska-Mađarska-Hrvatska, budući da su se sudionici bavili vrlo konkretnim pitanjima iz odnosa arhivistike i arhivske djelatnosti prema okruženju koje čine politika, štoviše političko okruženje i uvjeti u protekla dva desetljeća te javnost kao derivat, ili možda samostalni čimbenik u kreiranju okruženja u kojem djeluju arhivi. S arhivističkog stajališta ta tema – odnos struke i politike – nije tako jednostavna i nerazrađena, a daleko od toga da bi bila jednoznačna, crno-bijela i mehanički predvidljiva, pa su u tom smislu od velike koristi u praćenju rada ove konferencije bile preporuke Vijeća Europe donesene u proteklih 27 godina.

Konferenciju je otvorio dr. Stjepan Čosić, ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva, pozdravivši sve nazočne. Naglasio je važnost suradnje među arhivskim službama u unapređenju arhivske djelatnosti. Skup su toplim riječima pozdravili izaslanica ministra kulture Republike Hrvatske mr. sc. Nina Obuljen i veleposlanica Kraljevine Nizozemske gđa C. M. (Nienke) Trooster.

Radni dio konferencije otvorio je dr. Ivan Szekely iz Arhiva Otvorenog društva u Budimpešti predavanjem na temu »O političkoj svijesti u politici otvorenog pristupa javnim informacijama unutar europskog okvira«. Prikazujući nam izvješća pojedinih europskih državnih arhiva, ili, točnije državnih arhivskih uprava o stanju arhivske djelatnosti na gorespomenutom području, dr. Szekely je impresionirao šarolikošću stručnih i/ili političkih svjetonazora u pojedinim europskim državama, dok, francuska arhivska uprava uopće nije poslala odgovore na neka od pitanja iz upitnika razaslanog na sve europske središnje arhivske adrese. Štoviše, ovaj predstavnik Arhiva Otvorenog društva, neke vrsti zaklade koju je osnovao čuveni investitor na burzi, jedan od vodećih svjetskih vlasnika kapitalnih investicijskih fondova i filantrop George Soros, upoznao nas je s činjenicom da povjesničari perioda zvanog »Hladni rat«, ispunjenog brojnim zanimljivim temama za povijest, polažu privatnost pojedinaca navedenih u dokumentaciji na oltar povijesne istine. Recentno otvaranje arhiva KGB-a u Ukrajini je hvalevrijedan pokušaj, iako ograničenog dometa u širem europskom kontekstu. Za nadati se je da će i arhivi u SAD-u i Rusiji još puno toga otkriti, pružajući izbalansiranu sliku o 40 godina, u kojima su strateški bombarderi uvijek morali biti spremni za borbene letove.

Prof. dr. Eric Ketelaar pozabavio se hrvatskim arhivskim zakonodavstvom i politikom otvorenog pristupa dokumentaciji te zaštiti privatnosti. Pritom je raščlanio to složeno pitanje na tri problema: status arhivskoga gradiva, centralizaciju arhivskoga gradiva u središnjem državnom arhivu i pitanje njegove dostupnosti. Analizirajući Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine, Ketelaar kritizira definiciju registraturnog gradiva u članku 3. hrvatskog zakona kao nepreciznu, jer joj nedostaje dio koji kaže »neovisno o obliku i tvornom nosaču« u i na kojem su zapisi i dokumenti. Smatra da hrvatska arhivistička teorija nije najbolje učinila time što je to gradivo nazvala »registraturno« jer se ne samo elektronički zapisi u suvremenom uredskom okruženju nego i mnogi papirnati dokumenti ne čuvaju na jednom mjestu, u registraturi (pismohrani). Problem tu leži u Ketelaarovom nepotpunom poznavanju hrvatske arhivističke teorije koja pojam »registratura« rabi u užem smislu kao »pismohrana« u kojoj se vrši odlaganje spisa, a na kraju upravnog ili pravnog postupka i arhiviranje, te u širem smislu kao organska cjelina pisarnice, koja vodi spisovodstvo, svih ureda unutar jedne pravne osobe koji zaprimaju i odašilju spise (a da se ne govori o tome da je spis pismeni sastavak kojim se pokreće, dopunjuje, mijenja, prekida ili završava neki pravni postupak) te pismohrane koja u konačnici arhivira svu dokumentaciju, uključujući i uredske knjige.

Na opravdani prigovor Ketelara glede zakona odnosi se članak 10. koji slabo razabire mogućnost privatizacije neke javno-pravne osobe što onda ukazuje na mogućnost da privatno-pravna osoba kao sljednik te javno-pravne osobe može, i po cijenu sukoba s državnim arhivom i putem sudske tužbe tražiti status imatelja arhivskog i registraturnog gradiva bivše javno-pravne osobe, a zakon ne predviđa mogućnost da u takvom slučaju arbitriraju ministar kulture. Doduše, sam Ketelaar napominje da su veoma rijetka arhivska zakonodavstva u svijetu koja obuhvaćaju cjelokupno privatno arhivsko gradivo.

Drugi, ne manje važan problem i izazov za hrvatsku arhivističku teoriju i praksu je zamagljivanje odnosa između stvaratelja i njegovog gradiva u digitalnom okruženju koje su stvorile nove informacijske tehnologije, u stvaranju interaktivnih i dokumenata povezanih hipervezama. Takvi dokumenti podložniji su stalnom ponovnom kreiranju i mijenjanju, te se izvrsno uklapaju u model kontinuuma (*records continuum*) gdje npr. vrednovanje spisa, ili pak čitavog dosjea može biti obavljano (ne konačno obavljeno) već tijekom nastanka. Kanadski su arhivisti dali doprinos svojom teorijom funkcionalnog vrednovanja, a australski svojim specifičnim načelom provenijencije koje gotovo da više i ne prepoznaje fond, već seriju podvrgnutu konceptu višestruke provenijencije. I tu bi se mogao primjetiti najveći Ketelaarov prigovor hrvatskom zakonodavstvu. Njegovo upozoravanje na neusklađenost Zakona o arhivskom gradivu i arhivima i Uredbe o uredskom poslovanju je posljedica nepostojanja nove, osuvremenjene Uredbe.

Ketelaar u drugom dijelu izlaganja apelira da se Hrvatskom državnom arhivu omogućiti odlučujuća uloga u zajednici državnih arhiva i ostalih arhivskih ustanova u RH, prema načelima Međunarodnog arhivskog vijeća (MAV). No, možda je preuzetno očekivati od zemlje u kojoj se kasnije razvila nacionalna arhivska mreža nego, recimo, u Nizozemskoj, da implementira sva načela MAV dosljedno i precizno.

Što se tiče dostupnosti arhivskoga gradiva korisnicima, Ketelaar kritizira restriktivnost Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva što je opet posljedica kasnijeg razvoja državnih arhiva i tipično hrvatskog zakonodavstva koje u podzakonskim aktima često proširuje i pojašnjava sam zakon, ili ga derogira. Poseban slučaj je postojanje Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima iz 2003. godine (NN 67/2003) koji je, dakle, stupio na snagu poslije Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva i bolje pojašnjava objavu gradiva u arhivskom kontekstu. Zakon o pravu na pristup informacijama je u Hrvatskoj novijeg datuma, pa će možda utjecati i na Pravilnik prilikom razvoja ove problematike.

I, na kraju izlaganja, Ketelaar se pozabavio omiljenom temom – proaktivni pristup arhiva okruženjima u kojima žive, navodeći primjere poziva općinskog arhiva u Den Haagu javnosti da sudjeluju u oblikovanju foto-kataloga, te stvaranje posve nove vrste obavijesnih pomagala na sustavu web 2.0 od strane Elizabeth Yakel i njezinog tima na Sveučilištu u Michiganu (Projekt »Ekspedicija polarnog medvjeda« vezan uz američku intervenciju u sjevernoj Rusiji 1918-1919). Glavni cilj projekta bio je da se vidi mogu li se sredstva socijalne navigacije koristiti kako bi se olakšala dostupnost arhivskoga gradiva. Oruđa socijalne navigacije su: komentiranje, kolaborativno filtriranje koje omogućuje da se vidi koje su stranice bile posjećene prije pregleda tekuće stranice, bookmarking koji omogućuje posjetiteljima da stvaraju vlastite miniarhive od već posjećених web-stranica i, što je isto tako važno, komuniciraju s drugim posjetiteljima web-stranica, jer vide tko koristi određene stranice. Rezultat tog pristupa je bio da su korisnici počeli nuditi vlastite dokumente radi priključivanja pojedinim fondovima i zbirkama i da su počeli komunicirati međusobno, putem e-maila, ili čak *oči u oči*. Dakle, korisnici su se ponašali jednako kao i korisnici u klasičnom arhivu s papirnatim dokumentima, a da pritom, kao i ovi potonji, nisu pokazali razvijenu svijest o mogućnosti korištenja arhivskih web-stranica za pisanje povijesti, što bi, u nekoj daljoj budućnosti ukinulo potrebu za arhivskim čitaonicama i pretvorilo arhiviste u web-administratore, ili, barem dijelom u web-administratore.

Inače vrlo ljubazni Ketelaar, u cijelom svom predavanju pokazao je vrlo razvijenu svijest o prevladanosti i zastarjelosti starog modela odnosa arhivist-povjesničar te je ukazao argumentirano na odgovornost arhivista u odnosu prema svim grupama korisnika arhivskog gradiva. Predavanje je završio pokazavši novu knjigu poznatog južnoafričkog arhivista Vernea Harrisa i odrješito rekao: »Arhivi su politika!«

Prof. dr. Ivo Banac nastavio je s predavanjem »O svijesti javnosti o otvorenom pristupu javnim informacijama« gdje je ukazao na vrlo loše stanje u tom pogledu u Hrvatskoj.

Nakon ručka počeli su s radom tri okrugla stola: »Politička svijest i otvorenost arhiva«, »Javna svijest o otvorenom pristupu javnim informacijama« i treći okrugli stol »Hrvatsko zakonodavstvo o arhivima, dostupnosti i zaštiti privatnosti«. Potpisnik ovih redaka je nazočio okruglom stolu »Politička svijest i otvorenost arhiva«. Dr. Szekely je istaknuo primjenu lustracijskog zakona u Mađarskoj koji je ponudio suradnicima bivšeg komunističkog režima (točnije rečeno, obavještajnim službama bivšeg režima) da u tišini odstupe sa svog položaja. Mogli su, naime, u protivnom

biti suočeni s javnim objavljivanjem njihove suradnje s tajnom policijom komunističkog režima. Vrlo osjetljivo pitanje lustracije navelo je potpisnika ovih redaka da se zapita neće li za dvadeset godina ovakvo razotkrivanje biti proglašeno kršenjem zaštite privatnosti ovih, ponekad, istaknutih pojedinaca. Nizozemski arhivisti su, sa svoje strane, ukazali na problem autorskih prava te problem zaštite privatnosti prilikom objavljivanja fotografija na web-stranicama Nacionalnog arhiva Nizozemske. Sa strane situacije u Hrvatskoj ukazao sam na slabost civilnog društva u Hrvatskoj gdje se neprofitne nevladine organizacije uzimaju kao relevantni čimbenik uglavnom u vrijeme izbora (npr. udruga GONG). Gospođa Gavriela Ivacs, savjetnik u Arhivu Otvorenog društva, primjetila je da joj nije jasno zašto se zaklada Otvoreno društvo Georgea Sorosa povukla iz Hrvatske na što sam ustvrdio da se filantropija Sorosa ne sastoji u tome da daje novce svakom kulturnoumjetničkom društvu ili udruzi za zaštitu ptica pjevica. Civilno društvo je u Popperovom konceptu otvorenog društva ravnopravni sudionik s državnim, odnosno vladinim sektorom i privatnim sektorom. Osjetio sam se ponukanim da skrenem pažnju sudionika stola na važnost događaja u sferi političkih borbi i stranačke politike što posredno utječe i na nedostatak korištenja arhiva od strane novinara i publicista. Opterećeni dnevnom politikom, novinari i publicisti vrlo malo koriste arhivsko gradivo iz recentne povijesti vezano uz važne i aktualne teme. Uglavnom obrađuju teme iz povijesti i tako se ne odmiču od ostalih korisnika arhiva koji istražuju da bi pisali članke u znanstvenim i inim časopisima za usku stručnu javnost. Dr. Szekely je pohvalio maleni broj obrazovanih istraživačkih novinara u Mađarskoj koji se mogu uhvatiti u koštac s aktualnim temama. No, tijekom rasprave dodao je da je nakon prvotne euforije zbog promjene sustava u Mađarskoj većina naroda izgubila interes za praćenjem tema kao što je npr. otvaranje za javnost gradiva kojemu je istekao rok nedostupnosti. Praktični problemi, u sadašnjosti i budućnosti, naveli su neke sudionike stola da se upitaju da li je potrebno uvesti neovisna nadzorna tijela kako bi se primjenjivala zaštita privatnosti podataka. Drugi problem koji zahvaća šire, svjetske okvire jest moć multinacionalnih kompanija i korporacija koje, prikupljajući osobne podatke, u prigodi su kršiti zaštitu privatnosti pojedinaca. Ovo alarmantno stanje našlo je odraza u Zakonu o dopunama zakona o zaštiti osobnih podataka (NN 118/06) iz 2006. godine gdje se pod slovo zakona stavljaju i predstavništva i podružnice stranih pravnih i fizičkih osoba. Želio bih vjerovati da u vremenima pretvorbe i privatizacije nije ovaj problem ostavio dugoročne posljedice za hrvatsko društvo u cjelini. Interni dužnosnici za informiranje bili bi odgovorni za zaštitu privatnosti osobnih podataka, predložili su pojedini sudionici okruglog stola. U hrvatskom Zakonu o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03) definiran je voditelj zbirke osobnih podataka kao i njegova prava i obveze te prava i obveze Agencije za zaštitu osobnih podataka. Po zakonu, osoba koja se smatra oštećenom kršenjem prava na zaštitu osobnih podataka, odštetu za to kršenje može potražiti na sudu.

Drugi dan konferencije bio je posvećen praktičnim pitanjima otvorenog pristupa arhivskom gradivu i iskustvima.

Na temu »Politika pristupačnosti između agencija i Nacionalnog arhiva Nizozemske« prezentaciju je održao dr. Nico van Egmond, voditelj Vanjske službe tog

arhiva. Gospodin van Egmond iznio je problem otvorenog pristupa na pravo na korištenje informacija te na vremenski period nakon kojega je arhivsko gradivo spremno za korištenje. Naveo je kako su u radu Vanjske službe Nacionalnog arhiva Nizozemske najvažniji zakoni i pravilnici te dometnuo da su ponekad poželjna ograničenja korištenja arhivskoga gradiva. U Nizozemskoj je na snazi Zakon o javnim zapisima (*Public records act*) iz 1995. godine koji definira i uređuje čimbenike odgovorne za arhivsko gradivo, registraturno gradivo i spisovodstvo. Van Egmond definira odgovorno upravno tijelo kao upravno tijelo koje čuva zapise i vodi spisovodstvo, a bavi se i vrednovanjem, dakle odabiranjem s izlučivanjem. Po propisima to odgovorno upravno tijelo skrbi za spisovodstvena pravila za vlastitu dokumentaciju te za dovoljno sigurnog prostora za istu kao i za dovoljan broj obučenih zaposlenika. Registraturno i arhivsko gradivo ne smije biti starije od 30 godina kada se prenosi u arhiv, kod čega, naravno, postoje izuzeci kao i u Hrvatskoj. Liste izlučivanja su obvezatne kao i inventarni popis što je minimum uvjeta prilikom predaje gradiva arhivu.

Drugi zakon koji djeluje u arhivskom okruženju, ali se ne primjenjuje izravno na arhiv, jest Zakon o slobodi informiranja po kojem vladine ustanove moraju davati informacije građanima bilo aktivno bilo reaktivno, dakle na zahtjev građana. No, pritom se od građanina očekuje da postavi precizno pitanje, inače će mu se odgovoriti da pitanje nije dovoljno specifično. Postoje ipak i ovdje ograničenja na pravo na informaciju koja se pravdaju:

a: apsolutnim razlozima, kao što je ugrožavanje jedinstva krune, budući da kraljica i ministri čine jedinstvo krune:

- ugrožavanje sigurnosti države,
- izlaženje u javnost poslovnih ili industrijskih podataka,
- izlaženje u javnost posebnih osobnih podataka;

b: relativnim razlozima kao što su:

- ugrožavanje odnosa s drugim nacijama,
- ugrožavanje ekonomskih i financijskih interesa države i drugih organizacija.

Ovaj zakon je naredio postavljanje dužnosnika za slobodu informiranja u svakom vladinom tijelu i odredio da se u roku od 8 tjedana mora dobiti odgovor na postavljeno pitanje. Nizozemski kolege su nam ispričali važni primjer iz prakse uporabe ovog zakona. Jedna nizozemska TV-kuća je postavila Ministarstvu za opće poslove, zaduženom za kraljevski dvor, pitanje o troškovima kraljevskog dvora, i tek kad je zaprijetila sudskom tužbom, dotično ministarstvo je podastrla odgovor.

U pravilnicima su precizno navedene instrukcije o zaštiti državnih tajni po kojima se državne tajne dijele na vrlo tajno, tajno i povjerljivo. Iako tajnost podataka, činjenica i saznanja prestaje automatski kada se gradivo preda u arhiv, u samom arhivu se može ponovo staviti oznaka tajnosti na dokumentaciju. Druga osjetljiva odredba o funkcioniranju tajnosti podataka i/ili dokumentacije govori da zadnji imatelj utvrđuje eventualnu tajnost podataka što u praksi stvara zastoje u predaji arhivskoga gradiva arhivima. Tu bi bilo dobro napomenuti da se, ako ne svi, a onda

barem neki dokumenti u nizozemskom Ministarstvu obrane čuvaju 75 godina nedostupni za javnost, što u slučaju maskra u Srebrenici iz 1995. godine znači da oni potpadaju pod razloge ugrožavanja odnosa s drugim nacijama, konkretno članicama NATO.

Nizozemski zakon o zaštiti osobnih podataka, koji se primjenjuje i na dokumentaciju u arhivu govori da je obrada osobnih podataka dozvoljena za statistiku i znanstvene svrhe te da se osobni podaci nakon nekog vremena izlučuju.

U načelu, pravo na informaciju u arhivskom gradivu ne može biti manje nego na dokumentaciju koja još nije predana arhivu.

Naši nizozemski kolege otkrili su nam da i kod njih ima praktičnih problema u odnosima pismohrana i arhiva jer ne postoje liste izlučivanja ili državne agencije ne predaju gradivo na vrijeme.

Rezimirajući zaključke ove prezentacije, Jozo Ivanović je ustvrdio kako bi idealna situacija bila arhiv koji postaje idealna pismohrana s pristupačnošću svih dokumenata nakon nekog vremena.

Sljedeću prezentaciju vodio je dr. Jan Kompagnie, voditelj Odjela istraživanja što je isto što i Korisnička služba u HDA. On nas je izvjestio da Nacionalni arhiv Nizozemske sadrži gotovo 100 km arhivskoga gradiva i da u njemu radi oko 150 ljudi. Naveo je da se sa stajališta Korisničke službe zaštićuje privatnost pojedinaca, nacionalni interesi ili se sprječava da pravne ili fizičke osobe ili treće stranke dolaze u povlaštenu ili diskriminirani položaj. Gospodin Kompagnie je naznačio vrlo ozbiljno dvostruku odgovornost arhivista, a to je da štiti privatnost pojedinca i da pomaže objektivnom, izbalansiranom povjesnom istraživanju omogućavanjem uvida u gradivo. O razvijenosti svijesti o odgovornosti svjedoči i Klub o otvorenosti arhivskoga gradiva koji u Nacionalnom arhivu raspravlja o pojedinim slučajevima što nije nikakvo čudo, budući da taj arhiv ima blizu 10.000 korisnika godišnje. Pritom se znaju osnovna pravila da privatni podaci o nekoj osobi mogu izići u javnost tek kad dotična osoba umre. Istraživač mora izjaviti kako će zaštititi privatnost osoba navedenih u dokumentu. U praksi arhiv primjenjuje ležernu proceduru za dokumente koji nemaju osjetljive osobne informacije i strogu proceduru za osjetljive osobne informacije. Policija je ovlaštena u slučaju istrage tražiti od arhiva podatke osobne naravi što je gospodin Kompagnie ilustrirao pričom o policijskoj istrazi o ubojstvu osmogodišnjeg dječaka. Osumnjičenik je imao arhivsku iskaznicu, pa je na Badnjak 2006. godine policijski detektiv zatražio podatke o osumnjičenom u arhivu, na što su arhivisti telefonski nazvali policiju kako bi ustanovili da li je zaista riječ o policijskom detektivu.

Izvor osjetljivih podataka u svjetlu arhivskih propisa i procedura, jest i 4 km dug arhiv o nizozemskim kolaboracionistima u II. svjetskom ratu koji je postao otvoren za javnost 1995. godine. Izuzetnu osjetljivost tom pitanju daje činjenica da je oko 300.000 Nizozemaca osumnjičeno za suradnju s nacistima. Kako su Francuska, Nizozemska, Njemačka i druge zemlje vršile denacifikaciju poslije II. svjetskog rata lijepo je i općenito objašnjeno u službenim povijesnim udžbenicima svih tih zemalja, dok arhivi imaju stanovite poteškoće u rješavanju praktičnih problema.

Treća i završna prezentacija bavila se temom otvorenog pristupa u digitalnom okruženju a vodila ju je gđa Gavriela Ivacs. Počela je s pitanjem koje je ujedno i naziv teme: Biti otvoren o »otvorenosti« u digitalnom okruženju? U svjetlu toga je predstavila Arhiv Otvorenog društva kao dio Srednjoeuropskog svučilišta u Budimpešti. To je, inače, mali otvoreni arhiv koji nema puno novih tehnologija (<http://www.osa.ceu.hu>). Naglasila je kako je otvorenost danas pomodarska riječ, a radi se zapravo o formatima i standardima u informacijskim tehnologijama i istaknula tvrdnju kako arhivi zaostaju za knjižnicama u tom pogledu. S obzirom na potrebu za vjerodostojnim informacijama (valjda neće samo novinski članci predstavljati izvore za povijest) gđa Ivacs je apelirala da knjižnice, muzeji i arhivi moraju postati dio iste infrastrukture u kojoj je povezano znanje. Drugi, i te kako značajni problem jest pravni okvir za pristup dokumentima za koje je ponudila web-stranice <http://www.sherpa.ac.uk/romeo.php> i <http://sciencecommons.org/projects/data> na kojima se mogu pronaći neke opće preporuke nevezano uz arhivističke časopise (čak štoviše, pitanja autorskih prava i njihova zaštita u slučaju nekih arhivističkih časopisa su na ovim web-stranicama *terra incognita*).

Gđa Ivacs je istaknula kako arhivi moraju više pritiskivati vlade i upozorila kako kompanija Google digitalizira i zaključava informacije samo za sebe (*sic!*). Rješenje je u Open Document Formatu, jer XML omogućava da se na svakom računalu u budućnosti pohrani i koristi dokument. Navela je programe koji su pogodni za digitalizaciju u arhivima kao što su Eprints, Dspace i Fedora.

I na kraju, umjesto zaključka, bilo bi valjano istaknuti trud organizatora, sudionika skupa i hvalevrijedno pokroviteljstvo Europske unije i podršku vrijednoj razmjeni iskustava u svijetu arhiva.

Boris Suljagić